

ANTİK SİTE

Yunan'dan Roma'ya Kadar Tapınma Hukuk ve Kurumlar Üzerine İnceleme

Numa Denis Fustel de Coulanges (18 Mart 1830 – 12 Eylül 1889); Tarihçi. Strasbourg ve Paris üniversitelerinde hocalık yaptı. Eski Yunan ve Roma dönemleriyle, Avrupa tarihi hakkındaki çalışmalarıyla tanınır. Çalışmaları ve tezleriyle birçok tarihçiyi etkilemiştir.

epos

© EPOS YAYINLARI-73
“TOZLU KİTAPLAR”
Bilim-Felsefe-Politika Kitapları

Fustel de Coulanges
ANTİK SİTE
Yunan'dan Roma'ya Kadar Tapınma Hukuk ve Kurumlar
Üzerine İnceleme

Fransızcadan Çeviren:
İsmail Kılınç

Yayıma Hazırlayan:
Rafet Özen

Kitabın Orjinal Adı:
La Cité Antique
sur le culte, le droit, les institutions
de la Grèce et de Rome

©Epos Yayınları, 2011

Düzeltili:
Bâki Alemdar

Kapak Tasarımı:
Epos

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık:
epos

Baskı ve Cilt:
Sözkesen Matbaası (0.312) 395 21 10
Birinci Baskı, Ankara 2011
ISBN: 978-975-6790-85-4
Sertifika no: 16468

EPOS YAYINLARI
GMK Bulvarı 60/20 (06570) Maltepe-Ankara
Tel.Fax: (0.312) 232 14 70 - 229 98 21
eposkitap@eposyayinlari.com
www.eposyayinlari.com

Fustel de Coulanges
ANTİK SİTE
Yunan'dan Roma'ya Kadar
Tapınma Hukuk ve Kurumlar
Üzerine İnceleme

Franızcadan Çeviren
İsmail Kılınç

İçindekiler

Giriş	9
I. KİTAP —: ESKİ İNANÇLAR	15
1. Ruh ve ölümlle ilgili inançlar	17
2. Ölümlere tapınma	22
3. Kutsal ateş	26
4. Ev(in) dini	35
II. KİTAP —: AİLE	41
1. Din, eski ailenin kurucu ilkesidir	43
2. Evlilik	45
3. Ailenin sürekliliği. Yasaklanan bekârlık, Kısırlık durumunda boşanma, Erkek ve kız çocuklar arasında eşitsizlik	51
4. Evlât edinme ve serbest kalma hakkında	56
5. Akralalık ve romalıların ‘agnatus’ dedikleri	59
6. Mülkiyet hakkı	62
7. Veraset hakkı	73
1. Eskilerde veraset hakkının niteliği ve ilkesi	73
2. Mirasçı kız çocuk değil, erkek çocuktur	75
3. Aynı atadan [<i>yan</i>] akrabanın veraseti	78
4. Serbest kalmanın ve evlâtlık alınmanın sonuçları	80
5. Eskiden vasiyet yoktu	81
6. Ağabeylik hakkı	83
8. Ailede otorite	85
1. Eskilerde baba azametinin ilkesi ve doğası	85
2. Babanın azametini oluşturan hakların sıralaması	89
9. Ailenin antik ahlâkı	94
10. Roma ve Yunanistan’da gensler	99

1. Eski yazarların bize tanıttığı gens hakkında	101
2. Roma'nın <i>gens</i> 'ini açıklamak için söylenen birkaç düşüncenin incelenmesi	104
3. Gens, ilkel örgütlenmesini ve birliğini koruyan ailedir	106
4. Aile (gens), önce toplumun tek biçimi olmuştur	108
III. KİTAP —: SİTE	113
1. Ortak atalı klan ve klan birimleri; tribü	115
2. Yeni dinsel inançlar	118
1. Fizikî Doğanın Tanrıları	118
2. İnsan toplumlarının gelişmesiyle mevcut dinin ilişkisi	120
3. Site oluşuyor	124
4. Kent	131
5. Kurucuya tapınma, Aeneas efsanesi	138
6. Sitenin tanrıları	142
7. Sitenin dini	150
1. Halk Yemekleri	150
2. Bayramlar ve Takvim	153
3. Nüfus Sayımı	155
4. halk meclisleri, Senato, mahkeme ve ordu'da din: zafer	157
8. Âyin usulü kitapları ve yıllıklar	161
9. Site yönetimi, kral	167
1. Kralın dinsel otoritesi	167
2. Kralın siyasî otoritesi	170
10. Yüksek görevliler	173
11. Yasa	179
12. Yurttaş ve yabancı	185
13. Yurtseverlik, sürgün	189
14. Belediye zihniyeti	192
15. Siteler arasında ilişkiler, savaş-barış, tanrıların ittifakı	195
16. Romalı ve Atinalı	201
17. Devlet'in sınırsız gücü, eskiler kişisel özgürlüğü tanımamışlardır	209
IV. KİTAP —: DEVRİMLER	213
1. Patriciler ve yandaşmalar	216
2. Plebler	220

3. Devrimde ilk adımı	.224
1. Siyasî otorite Kraldan alınır	.224
2. Sparta'da devrimin tarihi	.226
3. Atina'da aynı Devrim	.228
4. Roma'da da aynı Devrim	.231
4. Aristokrasi siteyi yönetiyor	.235
5. Devrimde ikinci adım: Aile yapısında değişiklik, ağabeylik hakkı kaybolur, <i>gens</i> parçalanır	.239
6. Yanaşmaların azad edilmesi	.242
1. Yanaşma önce nasıldı ve sonra nasıl değişti?	.242
2. Yanaşma Atina'da kayboluyor; Solon'un eseri	.247
3. Roma'da yanaşmaların dönüşümü	.251
7. Devrimde üçüncü adım: pleb site'ye giriyor	.254
1. Bu devrimin genel tarihi	.254
2. Atina'da bu devrimin tarihi	.262
3. Roma'da bu devrimin tarihi	.267
8. Özel hukukta değişiklikler, on iki levha yasası, Solon yasası	.288
9. Yeni yönetim ilkesi, kamusal yarar ve oy hakkı	.297
10. Zenginlik aristokrasi oluşturmayı dener, demokrasinin yerleşmesi, Devrimde dördüncü adım	.301
11. Demokratik yönetimin kuralları,atina demokrasisi örneği	.307
12. Zenginler ve fakirler,demokrasi kayboluyor, halkın sevdiği tiranlar	.314
13. Sparta'nın devrimleri	.321
V. KİTAP —: BELEDİYE REJİMİ KAYBOLUYOR	.329
1. Yeni inançlar, felsefe ve siyasetin kurallarını değiştiriyor	.331
2. Roma fethediyor	.338
1. Roma'nın kökenleri ve nüfusu hakkında birkaç söz	.339
2. Roma'nın ilk genişlemesi (MÖ 753-350)	.342
3. Roma, İmparatorluğunu nasıl kurdu? (MÖ 350-140)	.345
4. Roma, belediye rejimini her yerde yok eder	.352
5. Bağımlı halklar birbiri ardına Roma sitesine giriyorlar	.357
3. Bölüm-Hıristiyanlık yönetim kalıplarını değiştiriyor	.365

GİRİŞ

KURUMLARI TANIMAK İÇİN ESKİLERİN EN ESKİ İNANÇLARINI İNCELEME GEREKLİLİĞİ*

Bu kitapta Yunan ve Roma toplumlarının hangi ilkeler ve hangi kurallara göre yönetildiğini göstermeye çalışacağız. Romalıları ve Yunanlıları aynı incelemede bir araya getiriyoruz. Çünkü bir ırkın iki kolu olan ve aynı dilden kaynaklanan iki lehçeyi konuşan bu iki halk, aynı kurumlara ve aynı yönetim ilkelerine sahip oldular ve bir dizi benzer devrimlerden geçtiler.

Özellikle, bu eski halkları modern toplumlarımızdan tümüyle ayıran radikal ve belli başlı farklılıkları ortaya çıkarmaya çalışacağız. Bizi çocukluğumuzdan beri Yunanlılar ve Romalılar arasında yaşatan eğitim sistemimiz, onları durmadan kendimizle kıyaslamaya, onların tarihini kendi tarihimize göre değerlendirmeye ve bizim devrimlerimizi onların devrimleriyle açıklamamıza alıştırmıştır. Onlardan kalanlar ve geride bıraktıkları bize benzedikleri inancını veriyor; onları yabancı halklar gibi görmek bize zor geliyor. Çoğu kez, kendimizi onlarda görüyoruz. İşte çoğu hatâ da buradan kaynaklanıyor. Onlara kendi zamanımıza has kanaat ve olgular aracılığıyla baktığımızda, bu eski halklar konusunda kendimizi sık sık yanıltıyoruz.

Oysa bu konudaki hatâlar tehlikelidir. Yunan ve Roma'yla ilgili edinilmiş düşünceler, kuşakları çoğu zaman karışıklığa sürüklemiştir. Eski sitenin kurumlarının yanlış gözlemlenmesi nedeniyle bu kurumların içinde bulunduğumuz toplumlarda yeniden yaşatılması düşünülmüştür.

* Bu kitabın çevirisine değerli *Turhan Ilgaz* başlamıştı... O'na saygımızla.-y.n.

Eskilerin özgürlüğü üzerine boş hayallere kapıldık ve sadece bu nedenle, modern toplumların özgürlüğü çağdaşlarımızca tehlikeye atıldı. Son seksen yılımızın da [1786 ile 1866 yılları arası] açıkça gösterdiği gibi çağdaş toplumun işleyişini engelleyen zorluklardan birisi, mevcut toplumun sürekli olarak Yunan ve Roma toplumlarını göz önünde bulundurma alışkanlığıdır.

Bu eski halklarla ilgili gerçeği öğrenmek için, onları kendimizi düşünmeden, âdeta bize yabancılarımı gibi, eski Hindistan'ı ya da Arabistan'ı incelerken göstereceğimiz tarafsızlık gibi, aynı özgür kafayla incelemek daha akılcı olur.

Bu şekilde gözlemlenince, Yunan ve Roma bize taklit edilemeyecek bir özellikle görünürler. Modern zamanda hiçbir şey onlara benzemez. Tabii onlara gelecekteki hiçbir şey de benzemeyecektir. Bu toplumların hangi kurallarla yönetildiğini göstermeye çalışacağız ve aynı kuralların artık insanlığı yönetemeyeceğini kolaylıkla saptayacağız.

Bu nereden kaynaklanmaktadır? Neden insanların yönetim koşulları eskisiyle aynı değildir? Toplumların oluşumunda zaman zaman görülen büyük değişiklikler ne rastlantının ne de sadece gücün sonucu olabilir. Bunları üreten güçlü bir nedenin olması lâzımdır ve bu nedenin insanda yerleşik olması zorunludur. Eğer insan birliklerinin yasaları, eski Yunan-Roma uygarlığınkiyle aynı değilse, bunun nedeni insanda değişmiş bir şeylerin olmasıdır. Gerçekten de, varlığımızın bir kısmı bir yüzyıldan öbürüne değişmektedir. Bu, bizim kavrayışımızdır. Kavrayışımız daima hareket halinde ve hemen her zaman gelişme içindedir. Ve kurumlarımız ve yasalarımız aklımız yüzünden değişimin etkisinde kalırlar. İnsan yirmi yüzyıl önce düşündüğünü bugün düşünmez ve bu nedenle, daha önce yönetildiği gibi yönetilmez.

Yunan ve Roma'nın tarihi, insan kavrayışındaki fikirler ile bir halkın toplumsal durumu arasında her zaman var olan sıkı ilişkinin tanığı ve örneğidir. İnançlarını düşünmeden eskilerin kurumlarına bakın, onları karanlık, tuhaf, anlaşılmasız bulacaksınız. Neden patrici¹patrici ve pleb-

¹ Nüfusun önemli bölümünü oluşturan ve yurttaşlık haklarından yoksun olan Plebleri yöneten ve onların emeklerini sömüren Roma İmparatorluğu'ndaki yönetici aristokrat sınıf. Toplumsal ekonomik ve dinî açılarından bağımsızdılar. "Yurttaşlar" olarak Patricilerin konumları gayet özeldi. Rahipler/Yöneticiler ge-

ler] ve halk, efendiler [*patron*] ve yandaşlar [*clientis*],¹ doğuştan soylular [*eupatrides*]ⁱⁱ ve fakirler [*thete*] vardır? Bu sınıflar arasında gördüğümüz doğuştan gelen ve silinmeyen farkların kaynağı nedir? Doğaya aykırı olarak gördüğümüz bu Lakedamon [*Sparta*] kurumlarının anlamı nedir? Eski özel hukukun haksız tuhafliklarını nasıl açıklayabiliriz? Korint’te ve Thebei’de toprağını satmak yasaktır, Atina ve Roma’da kız ve erkek arasındaki miras paylaşımında eşitsizlik vardır. Hukuk danışmanlarının *agnation*ⁱⁱⁱ ve *gensden*” kastettikleri nedir? Hukuk ve politikadaki bu devrimler ne içindir? Kimi kez tüm doğal duyguları silip atan bu olağandışı yurtseverlik neyin nesidir? Sürekli sözü edilen bu özgürlük neyi ifade etmektedir? Bugün sahip olduğumuz fikirlerden [*idee*] tümüyle uzak olan bu kurumlar nasıl yerleşmiş ve uzun süre nasıl hüküm sürebilmişlerdir? İnsan etkinliği [*esprit*] üzerinde otorite kuran bu üstün ilke nedir?

Ama bu kurumların ve yasaların karşısına inançları çıkarın, olgular daha berrak olacak ve açıklamaları da kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Eğer, bu soyun [*race*] ilk zamanlarına doğru, yani kurumların temellen-

nellikle patriciler arasından seçilirdi. Senato görevleri ve bütün resmî görevler kendilerine aitti. Latince pater (*baba*) köküne dayanır.–y.n.

* Köşeli parantezler ve romen rakamı ile gösterilmiş olan numaralar yayıncı ve çevirmen açıklamalarına işaret etmektedir.

ⁱ *Clientis/Patron*: Hakları ve yaşama koşulları tamamen efendi tarafından belirlenen *Client*’in “antik-siteler”deki işlevi efendiye [*patron*] tam ve eksiksiz biattı. Aslında özgür kişi konumundaki “clientis” resmen köle değildi, ama fiilen tam bir kölelik durumundaydı. Bir yurttaşın himayesi altındaydı. –y.n.

ⁱⁱ *eupatrides*:Doğuştan soylu/iyi doğmuşlar anlamında, soylular sınıfı/aristokrasi üyesi: Babadan oğula geçen soyluluk. Sadece eupatridesler askerî donanımına sahip olabilir ve savaşçı hayatı sürdürebilir, sitenin siyasî ve hukukî işleriyle uğraşabilirdi. Önemli miktarda kişisel mülkün yanı sıra, siyasî, hukukî ve askerî güce sahiptiler. –y.n.

thetes: Eski Yunancada en yoksul olanlar, parayla başkasının yanında çalışanlar, Atina’nın (köleler dışındaki) en alt sınıfı.

ⁱⁱⁱ *agnation*: Erkek tarafından geçme, yasal akrabalık Ardil olarak bir aile babasının ya da bunun evlâtlığının erkek torunlarının ailesine ait kişi olmak. –ç.n.

gens: Antik Roma’da *gens* (çoğul *gentes*) klan, ya da ortak bir atadan geldikleri-ne inanılan ve aynı adı paylaşan bir aile topluluğunu tanımlamak için kullanılan sözcük. Romalı şahıs isimlerinde bulunan ikinci ad ‘*gens*’i ifade ederdi. Terim aynı zamanda klan sistemi içinde kalan aileleri tanımlamak için kullanılmıştır. –ç.n.

diği zamana gidersek, insan, yaşam, ölüm, ikinci yaşam, ilâhî ilke kollarındaki düşüncesini gözlemlersek, bu düşüncelerle özel hukuk arasındaki antik kuralları ve bu inançlardan kaynaklanan âyinlerle [*rite*], siyasî kurumlar arasındaki yakın ilişkiyi fark ederiz.

İnançların ve yasaların karşılaştırılması, ilkel bir dinin Yunan ve Roma ailesini oluşturduğunu, evliliği ve babaerkil otoriteyi [*autorite paternelle*] ebeveyn otoritesini yerleştirdiğini, akrabalığın basamaklarını saptadığını ve mülkiyet ve miras hakkına cevaz verdiğini gösterir. Aileyi genişleten ve yayan aynı din, daha sonra, daha büyük bir birliği, siteyi kurar ve aile içinde nasıl hüküm sürmüştü sitede de aynı biçimde hüküm sürer. Eskilerin özel hukuku gibi tüm kurumları da kurar. Site'nin ilkelerinin, kurallarının, göreneklerinin, yetkili mercilerinin kaynağı dindir. Ama zamanla, bu eski inançlar değişime uğrar ya da kaybolur, bu değişimle birlikte özel hukuk ve siyasî kurumlar da değişime uğrar. Sonra da bir dizi devrim gerçekleşmiş ve toplumsal dönüşümler, düzenli olarak kavrayışın dönüşümlerini izlemiştir.

O halde, öncelikle bu halkların inançlarını incelemek gerekir. En fazla bilmemiz gereken en eski inançlardır. Çünkü Yunan ve Roma'nın en ihtişamlı dönemlerinde gördüğümüz kurum ve inançlar, daha önceki inançlar ve kurumların gelişmiş halidir, köklerini geçmişteki çok uzak yerlerde aramak gerekir. Yunan ve İtalyan nüfusu Romulus ve Homeros'dan çok eskidir. İnançlar daha eski bir dönemde, tarihsiz bir antikçağda oluşmuş ve kurumlar da böylece yerleşmiş ya da hazırlanmışlardır.

Bu uzak geçmişte öğrenme amacından ne beklenebilir? Çağımızdan on, on beş yüzyıl önce insanların ne düşündüklerini bize kim söyleyecek? İnanç ve düşüncelerde kavranamayan ve geçici olanları nasıl bulabiliriz? Otuz beş yüzyıl önce, Doğu Hint-Avrupalıların'nın [*doğu Arîleri*] ne düşündüklerini biliyoruz: Çok eski, antik zamanlardan kalma Veda ilâhileri'nden¹ ve çok eski zamanlara ait bölümleri görebileceğimiz Manu Yasaları'ndan² biliyoruz. Peki, eski Yunanlıların ilâhileri (ya

¹ Vedalar Arî din edebiyatının tamamını içine alan bir terimdir. Hinduizm dinine inananlar için kutsaldırlar ve bu dine inananlar için açığa çıkmış bilgilerdir. Veda kelimesi bilgi anlamına gelir. -ç.n.

² Manu-Hint inanışlarında, yaratılan ilk insan (Adem). Manu Yasaları: Brahmanizm'in, MS II. yy. da yazılmış önemli kaynağıdır. -ç.n.

da coşkunculuk ifade eden şiir ve şarkıları) nerededir? Onların da İtalyanlar gibi, antik şarkıları, eski kutsal kitapları vardı; ama bunlardan bize kalan bir şey olmadı. Bize bir tek yazılı metin bile bırakmayan bu kuşaklardan bize kalan anı ne olabilir?

Neyse ki, geçmiş insan için tümüyle ölmez. İnsan onu unutabilir, ama daima içinde saklar. Çünkü her dönemde olduğu gibi, kendisi önceki dönemlerin ürünü ve özetidir. Ruhunun içindeki yerde, her dönemin kendisinde bıraktığı bu farklı dönemleri bulabilir ve ayırt edebilir.

Perikles döneminin Yunanlılarını ve Çiçero döneminin Romalılarına bakalım, çok eski yüzyılların gerçek işaretlerini ve kalıntılarını taşırlar. Çiçero'nun bir çağdaşı (özellikle halktan insanlardan söz ediyorum), efsanelerle dolu bir hayal gücüne sahiptir, bu efsaneler kendisine antik zamandan ulaşır ve eski zamanlarda nasıl düşünüldüğünün de tanıklığını taşırlar. Çiçero'nun çağdaşı, kökleri çok eskilere dayanan bir dili kullanır, eskilerin düşüncelerini açıklayan ve eski düşünceler üzerinde şekillenen bu dil, bir yüzyıldan diğerine taşıdığı izi de muhafaza etmiştir. Kökün gerçek anlamı, kimi kez eski bir düşünceyi ya da eski bir alışkanlığı ortaya çıkarabilir, fikirler dönüşmüş ve anılar kaybolmuştur, ama kaybolan inançların kadim tanıkları olan sözcükler yaşamıştır. Çiçero'nun çağdaşı, adaklarda, cenazelerde, evlilik törenlerinde bazı töreleri uygulamıştır: Bunlar Çiçero'nun çağdaşından daha yaşlıdır ve bunu kanıtlayan da sahip olduğu inançlara artık cevap vermemesidir. Ama incelediği âyinlere ya da anlattığı açıklamalara yakından bakıldığında, kendisinden on beş ya da yirmi yüzyıl önce yaşayan insanların inançlarına dair işaretler buluruz.

I. KİTAP
•
ESKİ İNANÇLAR

1. BÖLÜM

RUH ve ÖLÜMLE İLGİLİ İNANÇLAR

Yunan ve Roma tarihinin son zamanlarına kadar, kesinlikle çok eski dönemlerden gelen ve insanın kendi doğası, ruhu ve ölümün gizemleriyle ilgili edinilen görüş, kanaat ve görenekler bütünüünün halk arasında sürüp gittiğini görebiliriz.

Yunan ve İtalyan halkının birer kol olarak türedikleri Hint-Avrupa ırkının [*race*] tarihinde ne kadar eskiye gidersek gidelim, bu ırkın kısa insan yaşamından sonra her şeyin bittiğini asla düşünmediğini görürüz. En eski kuşaklar, filozofların ortaya çıkmasından önce de, varoluştan sonra ikinci bir varoluş olduğuna inanmıştı. Ölümü varlığın dağılıp gitmesi olarak değil, ama basit bir yaşam değişikliği olarak kabul ettiler.

Peki, bu ikinci varoluş nerede ve nasıl gerçekleşir? Ölümsüz ruh bedenden çıkınca başka bir bedeni mi canlandıracaktır? Hayır! Yeniden doğuşa/*ruh göçüne* [*metempsychose*] inanış Yunan-İtalyan halkları arasında hiçbir zaman kök salmamıştır. Doğu'nun Ariflerinin eski görüşlerinden biri de değildir. Çünkü, Veda ilâhileri bunun zıddını söyler. Ruhun göğe, ışık bölgesine doğru çıktığına mı inanılıyordu? Hayır, bu da değil. Ruhların semavî bir yere yerleştikleri düşüncesi Batı'da görece yeni bir döneme rastlar. Çünkü ilk kez bunu açıklayan şair Phokylides'dir; semavî bir yere yerleştirilme, sadece birkaç büyük insanın ve insanlığa iyilik yapanların ödüllendirilmesi olarak görülmüştür. İtalyanların ve Yunanlıların en eski inançlarına göre ruh, bugünkü dünyaya yabancı bir dünyada ikinci varoluşunu geçirmeyecektir; insanların yanında kalacaktır ve toprak altında yaşamaya devam edecektir.¹

Hattâ uzun süre, bu ikinci varoluştan ruhun bedene ortak olacağına inanıldı. Bedenle doğan ruhu ölüm ayıramazdı; mezara onunla kapana-caktı.

¹ Sub terra censebant reliquam vitam agi mortuorum. Çiçero, Tuscul., I, 16. Euripides, Alkestis, 163; Hekabe, 114.

Bu inanışlar ne kadar eski olurlarsa olsunlar, bize kalan gerçek tanıklardır. Bunlar, ilkel inanışlarla doğup, onlardan sonra uzun süre yaşayan, ama bizim de anlamamıza yardımcı olan defin törenleridir.

Defin törenleri bir bedenin mezara konulmasıyla, mezara yaşayan bir şeyin de konulduğuna inanıldığını gösterir. Dinsel törenleri büyük bir açıklık ve titizlikle betimleyen Vergilius, Polydorus'un cenaze töreni öyküsünü şu sözcüklerle bitirir: "Mezara ruhu da kapatacağız". Aynı ifade Ovidius ve Genç Plinius'da da görülür; bu ifade yazarların ruh hakkındaki düşüncelerine cevap vermekten ziyade, çok eski zamanlardan beri dilde sürüp giden eski inançlara tanıklık etmesi ve halkın inançlarını yansıtmaları nedeniyle önemlidir.²

Cenaze töreninin sonunda ölenin ruhunun adıyla üç kere çağrılması bir gelenektir. Toprak altında mutlu yaşaması arzu edilirdi. Üç kez sağlıklı ol denirdi. Sonra da toprağın hafif olsun denirdi.³ Kişinin toprağın altında yaşamaya devam edeceğine, huzur ve acı duygusunu koruyacağına kuvvetle inanılırdı. Mezar taşına kişinin orada yattığı yazılırdı; bu alışkanlıklar, bu inançlardan sonra da yaşamış ve yüzyıllar sonrasına, günümüze kadar gelmiştir. Bugün hiç kimse ölümsüz bir kişinin mezarda yatacağını düşünmese de, bu alışkanlığı hâlâ sürdürüyoruz. Ama antik dönemde bir insanın mezarda yaşadığına öyle inanılıyordu ki, giysisi, vazo, silâh gibi ihtiyaç duyduğu varsayılan nesnelere birlikte gömülüyordu. Susuzluğunu gidermesi için mezara şarap dökülüyordu; Açlığını yatıştırmak için de yiyecekler konuluyordu. At ve köle kurban ediliyor ve bunlar, kişiye yaşamında nasıl hizmet etmişse, mezarında da

² Ovidius, *Fastes*, V, 451, . Plinius *Lettres*, VII, 27. Vergilius, *Aen.*, III, 67. Vergilius'un betimlemesi boş mezarlarla ilgilidir; bir akrabanın bedeni bulunmayınca, yapılan törenle gömme törelerinin hemen hemen hepsi yapılıyordu ve beden yoksa da ruh mezara gömülmüş gibi yapılıyordu. Euripides, *Helen*, 1061, 1240. Scholiast. *Ad Pindaros*, *Phytic.*, IV, 284, Vergilius, VI, 505; XII, 214.

³ İlyada, XXIII, 221. Pausanias, II, 7, 2. Euripides, *Alkestis*, 463. Vergilius, *Aen.*, III, 68. Catullius, 98, 10. Ovidius, *Trist.*, III, 3, 43; *Fast.*, IV, 852; *Métam.*, X, 62. Juvénal, VII, 207. Martial, I, 89; V, 35; IV, 30. Servius, *ad Aen.*, I, 644; III, 68; XI, 97. Tacitus, *Agric.*, 46.

¹ Troya kralı Priamos'un ve karısı Hekabe'nin en küçük kızları. Yazarın andığı efsaneye göre Akhilleus, Polysene'nin mezarı üstünde kurban edilmesini istemiş ve Akhilleus'un oğlu Pyrrhus'un başını çevirip kılıcını kızın yüreğine saplamıştır.-y.n.

öyle hizmet edeceği düşünülüyordu. Troya'nın alınmasından sonra, Yunanlılar ülkelerine dönerler; herkes güzel tutsağının yanında götürür; ama toprak altında kalan Akhileus da tutsağını ister ve kendisine Poly-sene¹ verilir.⁴

Şair Pindaros'un¹ bir dizesinde eski kuşakların düşüncelerinden ilginç bir kalıntı bizim için korunmuştur. Phryksos, Yunanistan'ı terk etmek zorunda kalır ve Kolhis'e^{II} kadar gider. Bu ülkede ölür; ama her ölü gibi Yunanistan'a geri dönmek ister. Pelias'a görünür ve ruhunu getirmesi için Kolhis'e gitmesini ister. Kuşkusuz, ruh yurt toprağını, aile mezarlığını özlemiştir, ama bedeninin kalıntılarına bağlı olduğundan, onlar olmadan Kolhis'i terk edemezdi.⁵

Bu ilkel inançtan mezar gerekliliği ortaya çıkar. Ruhun, ikinci yaşamı için uygun görülen bu yeraltındaki ikâmet yerinde kalabilmesi için bağlı olduğu bedeninin toprakla örtülmesi gerekiyordu. Mezarı olmayan ruhun kalacak yeri de olmazdı. Dolaşıp dururdu. Yaşamın çalkantıları ve çalışması sonrası dinlenmeyi çok isterdi, ama nafiye. Bir kurtçuk ya da hayalet gibi, durmaksızın hediye ve ihtiyaç duyduğu besinleri almada hep dolaşıp durması gerekiyordu. Mutlu olmadığından, zararlı oluyordu. Bedenine ve kendisine bir mezar verilmesi konusunda uyarmak için, yaşayanlara acı ve hastalık veriyor, ekinlerini kasıp kavuruyor, iç karartıcı görünüşlerle korkutuyordu. İşte hayaletlere inanış böyle ortaya çıktı. Antikçağda, mezar olmazsa ruhun sefil olacağına ikna olunmuştu. Cenaze töreni, acının gözler önüne serilmesi için değil, ölünün dinlenmesi ve mutluluğu içindi.⁶

Bedenin toprağa verilmesinin yeterli olmadığını belirtelim. Daha sonra geleneksel törenlerin yapılması ve belirli sözlerin söylenmesi gerekiyordu. Plautus'da bir hayaletin öyküsü bulunur.⁷ Bu, kesinlikle dö-

⁴ Euripides, Hekabe, passim; Alkestis, 618; Iphigenia, 162. İlyada, XXIII, 166. Vergilius, Aen., V, 77; VI, 221; XI, 81. Plinius, Hist. nat., VIII, 40. Suetonius, Caesar, 84. Lucien, De luctu., 14.

¹ Yunanlı şair (İÖ 518-438).-ç.n.

^{II} Antik kaynaklarda Kafkasya.-ç.n.

⁵ Pindaros, Phylisq., IV, 284, édit. Heyne; Bkz. scholiaste.

⁶ Odyssea, XI, 72. Euripides, Troad., 1085, Hérodotos, V, 92. Vergilius, VI, 371, 379. Horatius, Odes, I, 23. Ovidius, Fast., V, 483. Plinius, Epist., VII, 27. Suetonius Calig., 59. Servius, ad Aeneid., III, 68.

⁷ Plautius, Mostellaria.